

УДК 37.091.4:305]:94(4+7)«16/17»

Оксана Драч

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЄВРОПИ ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА: ДИСКУСІЇ ЩОДО ГЕНДЕРНИХ ПАРАМЕТРІВ НАВЧАННЯ

У статті досліджено гендерні параметри освітнього простору Європи доби Просвітництва в контексті становлення засад системи освіти сучасної цивілізації Заходу. Висвітлено важливість питань освіти і виховання в ідеології просвітників. Розкрито міркування мислителів і громадськості щодо жіночої освіченості, розглянуто пропоновані проекти навчально-виховної підготовки жіноцтва.

Ключові слова: навчально-виховний процес, освітній простір, гендер, жіноча освіта, Просвітництво.

Проблема виховання і освіти молоді здавна привертає увагу педагогів, мислителів, політиків, державних і громадських діячів. Державці, котрі ввійшли в пантеон світової історії, вважали освіту найважливішим інструментом формування особистості молодих громадян. Традиційно імена реформаторів освіти відомі кожній цивілізованій людині. Незважаючи на епоху, яку вони представляють, їх поєднує прагнення сформувати нові генерації освічених, високоморальних і духовно багатих особистостей. Помітних успіхів у цьому напрямі досягнуто в епохи Відродження і Реформації. Імена Мартіна Лютера, Яна Коменського, Роджера Ешема репрезентують гуманістичну традицію європейської освіти. Вона була підхоплена й отримала подальший розвиток у працях ідеологів просвітницького руху XVII–XVIII ст.

Інтерес вітчизняних і зарубіжних учених до гендерних параметрів навчання зумовлено становленням в останній третині ХХ ст. наукового напрямку «історія жінок» / гендерні студії. Свідченням цього є не лише численні наукові розвідки у провідних часописах, а й поява антологій жіночих текстів, навчальних посібників, хрестоматій¹ та ґрунтовних монографічних досліджень².

¹ Репина Л.П. Женщины и мужчины в истории: Новая картина европейского прошлого. Очерки. Хрестоматия / Л.П. Репина. — М. : РОССПЭН, 2002. — 352 с.

² Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. — К. : Либідь, 2004. — 328 с.

Донині на пострадянському просторі під рубрикою «жіноча історія» видано чимало наукових досліджень, присвячених ретроспективі жіночого соціального досвіду різних історичних періодів і регіонів Європи³. Утім, багато питань, що стосуються соціокультурної проблематики, залишається поза межами уваги вітчизняних науковців, зокрема і питань європейського освітнього простору модерної доби, що актуалізує їх вивчення.

Метою статті є з'ясування гендерних параметрів освітнього простору Європи в добу Просвітництва в контексті становлення засад системи освіти сучасної цивілізації Заходу. Пріоритетним є завдання висвітлення впливу громадської думки на формування освітньої моделі жіноцтва.

Епоха Просвітництва — період між буржуазними революціями в Англії і Франції — в історичній пам'яті Заходу пов'язана зі становленням і розквітом комплексу ідей, суспільних настроїв, поведінкових і культурних пріоритетів, репрезентованих гуманістично-раціоналістичним напрямом. Особливу цінність в ідеології просвітителів набули концепції, що звеличували віру в людину,

³ Лабутина Т.Л. Воспитание и образование англичанки в XVII веке / Т.Л. Лабутина. — СПб. : Алетейя, 2001. — 247 с.; Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / під ред. Л. Гентош, О. Кісь. — Л. : ВНТЛ-Класика, 2003. — 250 с.; История женщин на Западе : в 5 т. / Под общ. ред. Ж. Дюби, М. Перро ; пер. с англ.; науч. ред. перевода Н.Л. Пушкарева. — СПб. : Алетейя, 2005–2010.

непереможну силу її розуму, пропагували поширення знання, освіти і культури серед громадян, закликали до формування високої духовності націй і поваги до окремої особистості. Зародившись на Британських островах, ці ідеї досить швидко набули популярності не тільки на європейському континенті — у Франції, Німеччині, Італії, Росії, але і в Америці, отже, Просвітництво набуло статусу міжнародної культури⁴.

Важливе місце в ідеології просвітницького руху відводилося освітній системі. Просвітители виявляли однаковість у тому, що в справі реформування суспільства «старого порядку» першочерговим має стати підвищення освітнього і культурного рівня громадян, щонайперше майбутніх поколінь. Вони переконували, що від хорошого виховання дітей «залежить добробут і процвітання нації»⁵. Найбільш повно програма виховання і освіти юнаків представлена в праці Джона Локка «Думки про виховання». Написана на основі його власних педагогічних спостережень книга мала величезний вплив на сучасників.

У середині XVIII ст. у Франції започатковано громадську дискусію щодо завдань, організації і змісту освіти, яка тривала до початку XIX ст. Наслідком стало не лише публічне виявлення спектру актуальних для французького суспільства питань, а й практичне їх втілення в ході докорінного реформування всієї освітньої системи. Прикметно, що обговорювані під час тієї дискусії проблеми набули злободенності в Російській імперії через сто років — у середині XIX ст. Водночас провідні суб'єкти суспільної полеміки — владні інституції, громадська думка, педагоги-практики, засоби масової інформації — донині вбачають витоки модерної світської школи у вироблених понад двісті років тому фундаментальних основах.

Неабияке зростання зацікавленості суспільства проблематикою навчання і виховання дослідники зазвичай підтверджують збільшенням кількісних параметрів обсягу друкованої продукції, присвяченої цим питанням. Щодо відповідних показників у Франції XVIII ст., то маємо констатувати відповідне зростання в понад три рази за період з 1759 до 1789 рр.⁶. Утім, вагомості дискусії додав факт видання найбільш значущих за змістом педагогічних праць, які жваво обговорювали

і в XIX ст. Зокрема, Жан-Жака Руссо «Еміль, або Про виховання» (1762), де Ла Фара «Гувернер» (1768)⁷, Е. де Кондільяка «Курс навчання» (1758–1767), К.-А. Гельвеція «Про людину, її розумові здібності та її виховання» (1772)⁸. Підвищена увага до питань освіти зумовлена як усуненням єзуїтів із цієї сфери, так і публікацією неординарних робіт («Еміль, або Про виховання» Руссо і «Нарису національного виховання» Ла Шалоте), що стимулювали громадсько-педагогічну полеміку.

Під час громадського обговорення окреслено важливі питання: створення єдиної системи народної освіти, контроль держави над освітою, підготовка вчительських кадрів, зміст навчання, співвідношення загальної освіти і професійної підготовки. Об'єктом запеклої критики став коледж — навчально-виховний заклад загальної гуманітарної і християнської освіти. Дописувачі ратували за модернізацію навчального процесу за рахунок розширення викладання математики, фізики, сучасних мов, історії та географії.

Найбільшу увагу публіки серед праць, присвячених питанням педагогіки, привернув трактат генерального прокурора Ренського парламенту Ла Шалоте «Нарис національного виховання, або План освіти для молоді» (1763), який було видано європейськими мовами, у тому числі й російською⁹. Ла Шалоте підкреслив значущість освіченості нації для її подальших перспектив розвитку, оскільки «той народ у Європі, який буде більш освіченим, завжди матиме переваги»¹⁰. Генеральний прокурор Рена виступав за світську школу, стверджуючи, що «система освіти має готувати громадян для держави, благо суспільства вимагає світського навчання»¹¹. Він пропонував секуляризувати тогочасну систему освіти у Франції. Саме Ла Шалоте запровадив поняття «національного виховання», що було миттєво підхоплене учасниками дискусії і перетворене на домінуюче гасло. Виховання, на думку Ла Шалоте, мало стати національним у трьох аспектах: уніфікованим у масштабах всієї держави та організованим за її керівництва; забезпеченим національними вчительськими кадрами; національним за змістом — пріоритет у викладанні надати французькій мові та літературі, історії і географії Франції.

⁴ Лабутина Т.Л. Английское Просвещение: общественно-политическая и педагогическая мысль / Т.Л. Лабутина, Д.В. Ильин. — СПб.: Алетейя, 2012. — С. 7.

⁵ Локк Д. Мысли о воспитании и о воспитании разума / Д. Локк. — СПб., 1913. — С. 56.

⁶ Підраховано автором на підставі: Пименова Л.А. Магистраты против иезуитов: споры о национальном и религиозно-конфессиональном образовании во Франции в середине XVIII в. / Л.А. Пименова // Одиссей: человек в истории / Ин-т всеобщ. истории РАН; [гл. ред. А.О. Чубарьян]. — М.: Наука, 2010/2011. — С. 74.

⁷ De la Fare. Le Gouverneur: Ou, Essai Sur L'Education, 1768. — 333 p.

⁸ Гельвеций К.А. О человеке, его умственных возможностях и его воспитании [Электронный ресурс] / К.А. Гельвеций. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/galag/13.php

⁹ Опыт народного воспитания или чертеж наук, в пользу юношества соч. Людовиком-Ренатом де Карадок де Ла Шалотом; пер. с фр. Р. Гвоздиковой. — СПб., 1770. — 226 с.

¹⁰ Там же. — С. 3.

¹¹ Там же. — С. 7.

Водночас уніфікаторській меті суперечило друге стратегічне завдання — модернізація освіти, яку просвітителі вбачали у професіоналізації підготовки, отже, у відмові від традиційного загальноосвітнього, переважно гуманітарного навчання. Проте важливі питання професіоналізації освіти реформатори ґрунтовно не розглядали.

Так, Ла Шалоте наголошував на значущості родинного виховання. Підготовка в навчальному закладі, згідно з його проектом «національного виховання», мала бути вузько елітарною, що означало доступність лише обмеженому колу вихованців. Як зауважив французький історик Даніель Рош, у добу Просвітництва «для більшості населення основним осередком здобуття знань залишалась родина»¹².

Суб'єкти потужного просвітницького руху не тільки вірили в надзвичайні можливості освіти, а й абсолютизували її. Саме в педагогіці вбачали засіб, спроможний сформулювати нового соціального індивіда, вільного від архаїчних забобів, з раціональним мисленням. Утім, поступ просвітництва не може бути всеосяжним, допоки жінки будуть недостатньо освіченими. Традиційно жіноча освіта в Європі мала яскраво виражений прагматичний характер. Позаяк головне призначення дівчат вбачали в подальшому сімейному житті, батьки завчасно турбувалися про вибір для них гідної партії. Важливою запорукою успішності матримоніальних проектів було навчання дівчат насамперед основам християнської віри, грамоті, іноземних мов, музики, танців, а також навичкам домогосподарства. Головну роль у домашній підготовці й вихованні дівчини суспільство відводило матері, від рівня освіченості та педагогічних талантів якої, по суті, залежала якість родинного виховання.

Маємо констатувати, що на початку доби Просвітництва французький священнослужитель і філософ Франсуа Пулен де ла Бар опублікував свою працю «Про рівність статей» (1673)¹³, що стала знаковою подією в історії феміністської думки. Ідеї «найрішучішого фемініста епохи», за словами С. Бовуар¹⁴, набули розвитку в праці «Про дамську освіту» (1674)¹⁵. Концептуальним його досягненням є обґрунтування тотожності здібностей і функцій чоловіків та жінок, що, на думку де ла Бара, вимагало однаковості

освіти¹⁶. У XVIII ст. роботи Пулена де ла Бара вивчали провідні мислителі епохи Монтеск'є — Ш. де Лакло, Гельвецій і Кондорсе. Утім, ідеї мислителя щодо рівності освіти обох статей не стали домінуючими в ідеології епохи Просвітництва.

Реформатори визнавали, що матері «нових чоловіків» є їхніми першими виховательками, завдяки чому зберігають вплив на них протягом життя. Прикметно, що такі міркування поділяли педагоги-практики усіх християнських конфесій. Реаліями доби Просвітництва, яку дослідники окреслюють як епоху педагогічного оптимізму, стає включення дівчат нарівні з хлопцями до реалізації підготовлених освітньо-виховних проектів¹⁷.

Зокрема, до початку загальної дискусії з питань освіти у Франції абат де Сен-П'єр висловив інноваційні ідеї у «Проекті удосконалення виховання дівчат» (1730)¹⁸. Автор запропонував організувати «Постійне бюро народної освіти» — своєрідний прообраз міністерства народної освіти, що мало здійснювати контроль над мережею чоловічих і жіночих коледжів-інтернатів. Провідна ідея абата де Сен-П'єра полягала в навчанні дівчат від 5 до 18 років, яке тривало з першого до тринадцятого класу. Клас комплектували з п'ятнадцяти учениць і трьох учительок. Передбачалася й організація безкоштовних шкіл для екстернів. Навчальна програма дівочих шкіл, запропонована автором проекту, включала оволодіння вихованками основами всіх наук і мистецтв з метою подальшої участі в чоловічих розмовах. Отже, ушляхетнити чоловіче світське товариство мали спеціально і глибоко освічені жінки.

З 1760 р. європейські мислителі ґрунтовно займалися проблемою як чоловічого, так і жіночого виховання. Громадська дискусія щодо стратегії розвитку освіти в державі відображена й на шпальтах тогочасної французької преси. Газети і часописи відводять спеціальні колонки «Критичні звіти» й окремі рубрики «Листи читачів» для обговорення злободенних питань навчання і виховання молоді. Так, у 1768 р. директор пансіону Леру заснував перше спеціальне періодичне видання з проблеми «Газета з виховання». Знаковою подією стала поява рубрики «Виховання» в довіднику по французькій столиці («Картина Парижа»). У виданні зміщено корисну інформацію для зацікавлених батьків / опікунів щодо навчальних закладів Парижа (по

¹² Roche D. La France des Lumières / D. Roche. — P. : Fayard, 1993. — P. 382.

¹³ Трофимова В.С. Философские подходы к «женскому вопросу» у истоков современного феминизма [Електронний ресурс] / В.С. Трофимова. — Режим доступу : http://roii.ru/dialogue/42/roii-dialogue-42_17.pdf

¹⁴ Бовуар С. Второй пол / общ. ред. С.Г. Айвазовой. — М. : Прогресс; СПб. : Алетейя, 1997. — С. 25.

¹⁵ Трофимова В.С. Указ. соч.

¹⁶ Lapid M., Leduc G. Réécritures anglaises au XVIII siècle de l'«égalité des deux sexes» (1673) de François Poulain de la Barre. Du politique au polémique, Annales historiques de la Révolution française, 365, 2011, 206–207.

¹⁷ История женщин на Западе. Т. 3: Парадоксы эпохи Возрождения и Просвещения. — СПб. : Алетейя, 2008. — С. 21.

¹⁸ Projet pour perfectionner l'éducation ; avec un Discours sur lagrande uret la sainteté de hommes / par M. l'abbé de Saint-Pierre. — P. 1728. — P. 26.

квартилах) з дотриманням гендерних параметрів (для хлопчиків та дівчаток).

Як тільки в контексті обговорення усвідомили необхідність реформування, точніше формування жіночої освіти, гострота педагогічних дискусій перейшла в організаційно-змістовий аспект, де домінуючими стали питання щодо місця навчання (батьківській дім чи шкільний заклад), вибору виховательок, визначення знаннєвого компонента підготовки дівчат. Критики зазнали монастирські пансіони (школи), де ізольовані від зовнішнього світу дівчата отримували суворо регламентоване знання. Під сумнів поставлено місію черниць-виховательок, оскільки особам без подружнього досвіду недоцільно довіряти підготовку майбутніх дружин і матерів.

У більшості просвітителі XVIII ст. ратують за домашнє виховання дівчат. Прихильником останнього був і Жан-Жак Руссо, педагогічні ідеї якого послідовно втілюють окремі матері у власних виховних практиках. Приміром, мадам д'Епіне 1774 р. опублікувала працю «Бесіди з Емілією», де у формі виховних бесід матері з дочкою віком від п'яти до десяти років подано рекомендації щодо підготовки дівчат. Цей твір мав великий успіх, був відзначений монтіонівською премією як кращий у сфері моральності й неодноразово перевидавався. Мадам Неккер також особисто контролює виховання своєї дочки Жермени, майбутньої мадам де Сталь. Утім, подібні матері-русоїстки були нечисленними, оскільки жінки з широкою освітньою підготовкою в добу європейського Просвітництва явище нетипове.

Позаяк успішність домашнього навчання зумовлена переважно достатком родини, тому ефективність родинного виховання в неможливих прощарках передбачали компенсувати за рахунок системи народної освіти. Педагогічний потенціал ентузіастів у багатьох країнах Європи втілено у підготовлених ними проектах.

Зокрема, у Франції в передмові до семитомного «Трактату про виховання жінок» мадам де Міремон пропонує проект школи для дівчаток від семи до вісімнадцяти років. Заклад розраховано на два класи: перший для учениць від семи до дванадцяти років, другий — від тринадцяти до вісімнадцяти. Навчальна програма, окрім традиційних предметів (основ закону Божого, танців і музики), включала сучасні іноземні мови й літературу, географію, історію та орфографію. Предметом особливої уваги автора проекту була підготовка вчительок, їхнє фахове навчання тривало шість років.

Водночас суспільне обговорення моделей виховної підготовки нових генерацій актуалізувало дискусії щодо ролі жінки — матері, виховательки і першої вчительки власних нащадків. Зокрема, знаний англійський мислитель Джон Локк ще в XVII ст. висловив ідею щодо

соціальної доцільності матері бути першою вихователькою своїх дітей. Поблажливо поставилися до «другої половини» письменники Даніель Дефо і Джонатан Свіфт¹⁹, які визнали, що освічена жінка становить найкраще товариство для свого чоловіка. Отже, жіноча освіченість підпорядкована винятково утилітарним завданням і скерована передусім на мікро- і макросоціум — родину і загальне суспільне благо. Освіта дівчат має слугувати не розвитку їхньої особистості, а допускається в тій мірі, в якій виконує визначене «соціальне замовлення». Жити і навчатися заради домогосподарства — це природний обов'язок жінки.

Зокрема, впливовий просвітник Ж.-Ж. Руссо наполягає на тому, що жіноче виховання має бути спрямоване насамперед на чоловіків. Подобатися останнім, здобути їхню любов і повагу, бути корисною, виховувати їх, піклуватися про них, давати поради, втішати, підсолоджувати життя — такими є обов'язки жінки, яким потрібно навчати з дитинства²⁰. Домінуючість окресленої соціальної місії «чарівної» статі побутувала досить тривалий час. Приміром, О. Ган у листі (листопад 1838 р.) з сумом зауважує, що прагне здобути ґрунтовні знання, проте це неможливо, оскільки жінка «є домашньою твариною, її життя, почуття, думки не мають виходити за поріг дому, весь світ для неї сконцентрований у родині»²¹.

Загальним досягненням епохи європейського Просвітництва стає визнання доцільності початкового навчання жіноцтва (читати, писати, рахувати) винятково в межах їхніх соціальних, сімейних та домашніх функцій. Утім, включення другої половини людства до розроблюваної в державах освітньої моделі уможливило доступ жіноцтва до нової культури і нових суспільних можливостей, про що вони заявлять у XIX ст.

Щодо освітніх програм і методів навчання жіноцтва просвітителі не були одноставними. Так, глава 36 «Трактату про вибір і методи навчання» (1685) абата Клода Флері стосується жіночої освіти. Зважаючи на впливовість і авторитетність жінок у суспільстві, автор підкреслив необхідність надання їм освіти. Освітня програма для жінок абата Флері включала основи релігії, читання, письмо, основи вміння складання тексту й практичної арифметики, фармакопею, домогосподарство, юриспруденцію²².

¹⁹ Джонатан Свіфт. Дневник для Стеллы / Джонатан Свіфт / Академия наук СССР ; отв. ред. Н.П. Михальская. — М. : Наука, 1981. — 624 с.

²⁰ Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения : в 2 т. Т. 1: Эмиль, или О воспитании / Ж.-Ж. Руссо. — М. : Педагогика, 1981. — 590 с. — С. 431.

²¹ Материалы по истории русской литературы и культуры. Русская женщина 30-х годов (Письма Е.А. Ган) // Русская мысль. — 1911. — № 12. — С. 61.

²² Traité du choix et de la méthode des études / par M. Claude Fleury. — P. 1687.

Запропонована за десять років по тому програма навчання жінок Франсуа Фенелоном містила більш розширений компонент. Прикметно, що Фенелон був педагогом-практиком і виконував обов'язки настоятеля жіночої конгрегації *Nouvelles Catholiques* у Франції, яка опікувалася підготовкою дівчат новонавернених у католицтво. Абат наполягав передусім на принципах раціоналізму, оптимальності при викладанні дисциплін та організації занять, зокрема з літератури, історії, латинської мови, музики і малювання. У «Трактаті про виховання дівчат» (1687) кінцевою ціллю він визнав відповідність здобутих вихованкою знань майбутньому призначенню дівчини: бути хорошою дружиною і доброю християнкою.

Мадам де Ментенон безпосередньо втілює вищезазначені принципи в навчальній програмі школи Сен-Сір, організованої нею в 1686 р. у Франції. Досвід функціонування цього навчального закладу буде покладено в основу майбутніх інститутів шляхетних дівчат у Російській імперії та Україні. По суті, навчальний компонент жіночої освіти, реалізований у добу Просвітництва, підпорядковано виховній меті — повернути дівчину в сім'ю «шанобливою християнкою, вмілою та розумною господинею».

Побоювання і застереження щодо зазіхань жінок на ґрунтовну освіту висловлено на шпальтах тогочасних видань. Приміром, в англійському дамському журналі (*"The Lady's Magazine"*) за 1773 р. від імені сучасників зазначено небажання, щоб «суспільство наповнили вчені в спідницях, які б навчали латиною і грецькою». Навіть у революційній Франції дебати щодо системи народної освіти заходять у глухий кут, коли постає питання

про освіту жінок. За винятком проекту Кондорсе, що передбачав змішане навчання й ідею рівності статей у галузі освіти, решта навчальних реформ обмежувала підготовку дівчат природним призначенням і рамками домашніх знань.

Таким чином, поступальне руйнування попередньої релігійної практики і зростання авторитету мислителів у суспільстві в епоху Просвітництва в Європі зробило виховання модним предметом обговорення. Проблема морального виховання й освіти підростаючого покоління займала в працях ранніх просвітителів важливе місце. Саме в пропаганді та поширенні знань, освіченості, прищепленні високих моральних принципів індивідам ідеологи Просвітництва вбачали шляхи досягнення досконалого суспільства. Вважаючи тогочасну освітню модель недосконалою, просвітителі висували різні проекти її реформування, в яких значне місце було відведено навчально-виховній підготовці обох статей. Просвітники дозволяли жіночу освіченість винятково як засіб, важливий для підготовки нових генерацій чоловіків, як спосіб ушляхетнення моральності чоловічого товариства. Жінки обмежені переважно початковою освітою. Знадобиться ціле століття, щоб вони перейшли на наступний рівень.

Образи й моделі жіночої освіченості зазвичай корелюються з панівними настроями громадської думки щодо цього. По суті, узгодження гендерних параметрів навчання в епоху Просвітництва включало не лише врахування необхідності навчання «другої статі», а й трансформації суспільного ідеалу жіночої освіченості, маркерами чого стає преса, дидактична література, побутові практики.

ДЖЕРЕЛА

1. Бовуар С. Второй пол / общ. ред. С.Г. Айвазовой. — М. : Прогресс; СПб. : Алетейя, 1997. — 832 с.
2. Гельвеций К.А. О человеке, его умственных возможностях и его воспитании [Электронный ресурс] / К.А. Гельвеций. — Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/galag/13.php
3. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / під ред. Л. Гентош, О. Кісь. — Л. : ВНТЛ-Класика, 2003. — 250 с.
4. Джонатан Свифт. Дневник для Стеллы / Джонатан Свифт ; отв. ред. Н.П. Михальская. — М. : Наука, 1981. — 624 с.
5. История женщин на Западе : в 5 т. Т. 3: Парадоксы эпохи Возрождения и Просвещения / под. общ. ред. Ж. Дюби, М. Перро; под ред. Н. Земон Дэвис, А. Фарж; пер. с англ. ; науч. ред. перевода Н.Л. Пушкарева. — СПб. : Алетейя, 2008. — 345 с.
6. Лабутина Т.Л. Английское Просвещение: общественно-политическая и педагогическая мысль / Т.Л. Лабутина, Д.В. Ильин. — СПб. : Алетейя, 2012. — 325 с.
7. Лабутина Т.Л. Воспитание и образование англичанки в XVII веке / Т.Л. Лабутина. — СПб. : Алетейя, 2001. — 247 с.
8. Локк Д. Мысли о воспитании и о воспитании разума / Д. Локк. — СПб. : Изд. «Школа и жизнь», 1913. — 347 с.
9. Материалы по истории русской литературы и культуры. Русская женщина 30-х годов (Письма Е.А. Ган) // Русская мысль. — 1911. — № 12. — С. 54–73.
10. Опыт народного воспитания или чертеж наук, в пользу юношества соч. Людовиком-Ренатом де Карадюк де Ла Шалотом ; пер. с фр. Р. Гвоздиковской. — СПб., 1770. — 226 с.

11. Пименова Л.А. Магистраты против иезуитов: споры о национальном и религиозно-конфессиональном образовании во Франции в середине XVIII в. / Л.А. Пименова // *Одиссей: человек в истории* / Ин-т всеобщ. истории РАН ; [гл. ред. А.О. Чубарьян]. — М. : Наука, 2010/2011. — С. 73–89.
12. Репина Л.П. Женщины и мужчины в истории: Новая картина европейского прошлого. Очерки. Хрестоматия / Л.П. Репина. — М. : РОССПЭН, 2002. — 352 с.
13. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения : в 2 т. Т. 1: Эмиль, или О воспитании / Ж.-Ж. Руссо. — М. : Педагогика, 1981. — 590 с.
14. Трофимова В.С. Философские подходы к «женскому вопросу» у истоков современного феминизма [Электронный ресурс] / В.С. Трофимова. — Режим доступа : http://roii.ru/dialogue/42/roii-dialogue-42_17.pdf
15. Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. — К. : Либідь, 2004. — 328 с.
16. *Projet pour perfectionner l'éducation ; avec un Discours sur la grandeur et la sainteté des hommes* / par M. l'abbé de Saint-Pierre. P. 1728. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82345w>
17. De la Fare. (1768). *Le Gouverneur: Ou, Essai Sur L' Education* . Paris.
18. Lapiéd M., Leduc G. Réécritures anglaises au XVIII siècle de l'«égalité des deux sexes» (1673) de François Poulain de la Barre. *Du politique au polémique, Annales historiques de la Révolution française*. 2011, 206–207.
19. Roche D. (1993). *La France des Lumières*. — P.: Fayard.
20. *Traité du choix et de la méthode des études* / par M. Claude Fleury (1687). URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6242072w>

REFERENCES

1. Bovuar, S. (1997). *Vtoroi pol*. Moskva, Progress; Sankt-Peterburg, Aleteia, p. 832 (in Ukrainian).
2. Gelvetskii, K. A. (1938). *O cheloveke, yego umstvennykh vozmozhnostiakh i yego vospitanii* (in Russian). http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/galag/13.php
3. Hendernyi pidkhdid: istoriia, kultura, suspilstvo. (2003). In edit. by Hentosh, L., Kis, O. Lviv, VNTL-Klasyka, 250 p. (in Ukrainian).
4. Svift, Dzhonatan. (1981). *Dnevnik dlia Stelly*. In edit. by Mikhalskaia N. P. Moskva, 624 p. (in Russian).
5. *Paradoksy epokhi Vozrozhdeniia i Prosveshcheniia*. (2008). In edit. by Diuba Zh., Perro, M., Zemon, Dévys, Farzh, A., translation by Pushkareva, N. L. *Istoriia zhenshchin na Zapade*, v 5 t., T. 3. Sankt-Peterburg, Aleteia, 345 p.
6. Labutina, T. L., Ilin, D. V. (2012). *Angliiskoe Prosveshchenie: obshhestvenno-politicheskaia i pedagogicheskaia mysl*. Sankt-Peterburg, Aleteia, 325 p. (in Russian).
7. Labutina, T. L. (2001). *Vospitanie i obrazovanie anglichanki v XVII veke*. Sankt-Peterburg, Aleteia, 247 p. (in Russian).
8. Lokk, D. (1913). *Mysli o vospitanii i o vospitanii razuma*. Sankt-Peterburg, Shkola i zhizn, 347 p. (in Russian).
9. *Materialy po istorii russkoi literatury i kultury. Russkaia zhenshchina 30-kh godov*. (Pisma Ye. A. Gan). (1911). *Russkaia mysl*, 12, 54–73 (in Russian).
10. La Chalotais, Louis. René de Caradeuc (1770). *Opyt narodnago vospitaniia ili chertezh nauk, v polzu yunoshestva*. Sankt-Peterburg, 226 p. (in Russian).
11. Pimenova, L. A. (2012). *Magistraty protiv iezuitov: spory o natsionalnom i religiozno-konfessionalnom obrazovanii vo Frantsii v seredine XVIII v.* (In edit. by A. O. Chubarian). *Odissei: chelovek v istorii*, 73–89 (in Russian).
12. Repina, L. P. (2002). *Zhenshchiny i muzhchiny v istorii: Novaia kartina yevropeiskogo proshlogo*. Ocherki. *Khrestomatiia*. Moskva, ROSSPEN, 352 p. (in Russian).
13. Russo, Zh.-Zh. (1981). *Emil, ili o vospitanii*. *Pedagogicheskie sochineniia*, Vol. 1, Moskva, Pedagogika, 590 p. (in Russian).
14. Trofimova, V. S. (2013). *Filosofskie podkhody k «zhenskomu voprosu» u istokov sovremennogo feminizma* (in Russian). http://roii.ru/dialogue/42/roii-dialogue-42_17.pdf
15. *Ukrainky v istorii*. (2004). In edit. by M. Borysenko. Kyiv, Lybid, 328 p. (in Ukrainian).
16. *Projet pour perfectionner l'éducation ; avec un Discours sur la grandeur et la sainteté des hommes*. Par M. l'abbé de Saint-Pierre. P. 1728. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82345w>
17. De la Fare. (1768). *Le Gouverneur: Ou, Essai Sur L' Education*. Paris.
18. Lapiéd M., Leduc G. (2011) Réécritures anglaises au XVIII siècle de l'«égalité des deux sexes» de François Poulain de la Barre. *Du politique au polémique, Annales historiques de la Révolution française*, 206–207.
19. Roche D. (1993). *La France des Lumières*. P., Fayard.
20. *Traité du choix et de la méthode des études*, par M. Claude Fleury (1687). <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6242072w>

Oksana Drach

**EUROPEAN EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE AGE OF ENLIGHTENMENT:
DISCUSSIONS ON GENDER PARAMETERS OF EDUCATION**

The problem of upbringing and education of the younger generation has been drawing attention of teachers, thinkers, politicians, statesmen, and public figures from the dawn of time. The interest of national and foreign scholars to gender parameters of education is driven by formation of scientific direction "history of women" / gender studios in the last third of the 20th century. However, many social and cultural issues remain out of sight of national scholars, particularly issues of the European educational environment of the modern age, and this makes study of them actual.

The goal of the article is to detect gender parameters of the educational environment of Europe in the Age of Enlightenment in the context of formation of foundations of the education system of the modern civilization of the West.

Gradual destruction of previous religious practices and growing authority of thinkers in society in the Age of Enlightenment in Europe made the topic of education a popular subject of discussion. The problem of moral upbringing and education of the younger generation took an important place in works of enlighteners. Ideologues of the Enlightenment thought that the perfect society could be reached through propaganda and dissemination of knowledge, education, and imposition of high moral principles to individuals. Enlighteners considered the educational model of those times imperfect, and they proposed different reformation projects, in which a significant place was devoted to education and training of males and females. Enlighteners assumed female education exclusively as a mean required for preparation of new male generations, as a way to upgrade morality of a male society. Women were mostly limited to elementary education. It took them a whole century to reach the next level.

Images and models of female education are usually correlated with prevailing attitudes of public opinion about it. In fact, alignment of gender parameters of education in the Age of Enlightenment included not only the need for women to study, but also transformation of social ideal of female education; media, didactic literature, and housekeeping practices became markers of that.

Key words: *educational process, educational space, gender, female education, Enlightenment.*

Дата надходження статті до редакції: 15.11.2017.